UDK: 37.017.4

# HARBIY-VATANPARVARLIK TARBIYASINING KOMPONENTLI TUZILMASI VA UNING PEDAGOGIK TALQINI

**Urinbayeva Dilfuza Abdumannobovna**

***mustaqil izlanuvchi,***

***e-mail:*** *dilfuzaurinbayeva050@gmail.com*

**Annotatsiya.** Maqolada harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi tushunchasining pedagogik mohiyati tahlil qilinadi. Mavjud yondashuvlarni qiyoslash asosida mazkur tarbiya turining to‘rt komponentdan iborat tuzilmasi taklif etiladi va irodaviy-mudofaaviy komponentni mustaqil tarkibiy qism sifatida ajratish zarurati asoslanadi.

**Kalit so‘zlar:** vatanparvarlik tarbiyasi, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, komponentli tuzilma, mudofaa ongi, qadriyatli munosabat, umumta’lim maktabi.

Pedagogik adabiyotlarda "harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi" tushunchasi keng qo‘llanilsa-da, uning tarkibiy tuzilishi bo‘yicha yagona qarash shakllanmagan. Bu holat amaliyotda jiddiy oqibatga olib keladi: tarbiyaviy ishning natijasi nima bo‘yicha baholanishi noaniq qolaveradi. Shuning uchun tushunchaning komponentli tuzilmasini aniqlashtirish nazariy emas, balki bevosita amaliy ahamiyatga ega masaladir.

MDH mamlakatlari pedagogikasida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi asosan tizimli yondashuv doirasida o‘rganilgan. A.N.Vыrshikov va M.B.Kusmartsev uni davlat dasturlari asosida tashkil etiladigan yaxlit tizim sifatida talqin qiladilar va uning maqsadli, mazmuniy hamda tashkiliy bloklarini ajratadilar [1]. V.I.Lutovinov tadqiqotlarida esa mazkur tarbiya turining ijtimoiy-siyosiy jihati va yoshlarni harbiy xizmatga tayyorlash bilan bog‘liqligi ustuvor o‘rin egallaydi [2]. Bu yondashuvlarning kuchli tomoni – tizimlilik, zaif tomoni esa o‘quvchi

shaxsining ichki dunyosiga, uning qadriyatli tanloviga yetarlicha e’tibor qaratilmaganligidir.

G‘arb pedagogikasida masala boshqacha qo‘yiladi. J.Westheimer va J.Kahne fuqaroning uch tipini – shaxsan mas’ul, ishtirokchi va adolat uchun kurashuvchi fuqaroni – farqlab, tarbiya maqsadini aynan qaysi tip shakllantirilishiga bog‘laydilar [3]. M.Hand vatanparvarlikni bahsli qadriyat sifatida qarab, uni maktabda tanqidiy muhokamasiz singdirish axloqiy jihatdan asoslanmasligini ta’kidlaydi [4]. S.Ben-Porath ziddiyatli sharoitlarda fuqarolik ta’limining o‘zgarishini tahlil qilib, mudofaa ritorikasi ta’lim mazmunini soddalashtirib yuborish xavfini ko‘rsatadi [5]. Ushbu qarashlar bevosita ko‘chirib o‘tkazilmasa-da, ular tarbiyaviy jarayonda o‘quvchining refleksiv pozitsiyasini ta’minlash zarurligiga e’tiborni qaratadi.

Mavjud yondashuvlar tahlili hamda umumta’lim maktabi amaliyoti kuzatuvlari asosida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining quyidagi to‘rt komponentli tuzilmasini taklif etamiz.

| Komponent | Mazmuni |
|---|---|
| Kognitiv | Vatan tarixi, harbiy shon-sharaf an’analari, mudofaa va harbiy majburiyat to‘g‘risidagi bilim; vatanparvarlik tushunchasini mustaqil izohlay olish |
| Emotsional-qadriyatli | Milliy g‘urur va mansublik hissi; davlat ramzlariga hurmat; vatanparvarlikning shaxsiy qadriyatlar iyerarxiyasidagi o‘rni |
| Irodaviy-mudofaaviy | Vatan himoyasini shaxsiy burch sifatida qabul qilish; qiyinchilikni yengishga tayyorlik; jismoniy va psixologik chidamlilikka intilish |
| Faoliyatli | Tarbiyaviy va ijtimoiy foydali faoliyatda ixtiyoriy ishtirok; tashabbuskorlik; tengdoshlarni tashkil eta olish |

Taklif etilayotgan tuzilmaning mavjud tasniflardan asosiy farqi – irodaviy-mudofaaviy komponentning mustaqil tarkibiy qism sifatida ajratilishidadir. Odatda bu jihat emotsional yoki faoliyatli komponent tarkibida qaraladi. Biroq maktab amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi vatan tarixini yaxshi bilishi (kognitiv komponent yuqori), milliy g‘ururni chin dildan his qilishi (emotsional komponent yuqori) va tadbirlarda faol qatnashishi (faoliyatli komponent yuqori) mumkin, ammo shaxsiy javobgarlik va qiyinchilikni yengish tayyorligi shakllanmagan bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Aynan shu holat harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini umumiy vatanparvarlik tarbiyasidan farqlaydi va uni alohida o‘lchash zaruratini keltirib chiqaradi.

Komponentlar o‘zaro ierarxik emas, balki funksional bog‘liqlikda bo‘ladi: bilim hissiy munosabatning asosini yaratadi, hissiy munosabat qadriyatga aylanadi, qadriyat esa irodaviy tayyorlik orqali real harakatda namoyon bo‘ladi. Shuning uchun tarbiyaviy jarayonni loyihalashda ushbu ketma-ketlikni hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

**Xulosa.** Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini to‘rt komponent birligi sifatida talqin qilish uning natijasini aniq mezonlar bo‘yicha baholash imkonini beradi. Irodaviy-mudofaaviy komponentni mustaqil ajratish esa mazkur tarbiya turining o‘ziga xosligini nazariy jihatdan asoslaydi va diagnostik apparat yaratish uchun zamin tayyorlaydi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Вырщиков А.Н., Кусмарцев М.Б. Патриотическое воспитание молодёжи в современном российском обществе. – Волгоград, 2006.

2. Лутовинов В.И. Военно-патриотическое воспитание молодёжи: проблемы и пути решения. – Москва.

3. Westheimer J., Kahne J. What Kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy // American Educational Research Journal. – 2004. – Vol. 41, No. 2. – P. 237–269.

4. Hand M. Patriotism in Schools. – London: Philosophy of Education Society of Great Britain, 2011.

5. Ben-Porath S. Citizenship under Fire: Democratic Education in Times of Conflict. – Princeton University Press, 2006.